

Kriminalitet

Statistikker fra politiets register viser kraftige økninger for de fleste typer av lovbrudd de siste 20-25 årene. Noen av disse trendene indikerer reelle endringer i befolkningens atferd, men utviklingen må også ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter. Andre kilder viser mindre dramatiske endringer i kriminalitetsbildet, og i de siste årene ser det ut til at folk flest både er mindre utsatt og mindre urolige for å bli utsatt for lovbrudd.

Reid Jone Stene

Trygghet for liv og eiendom er et gode i et velferdssamfunn som vårt. Det er et gode vi verner om og er opptatt av – hver for oss og med hjelp fra statlige ordninger, som for eksempel politiet og domstolene. Hver dag blir vi konfrontert med beskrivelser av fysiske og psykiske overgrep, og de rettslige etterspill av disse, i avisene og andre media. Vi bruker daglig våre nøkler i utal-lige låser – med forsikringen i bakhånd – for å være trygge mot angrep på våre kropper og eiendeler. Vi handler alle ut fra frykten, og med varierende styrke preger den vår hverdag.

Mange i den voksne befolkningen blir da også utsatt for lovbrudd: I Levekårsundersøkelsen 2001 var det hver syvende person over 15 år (14 prosent) som hadde blitt utsatt for vold, trusler, tyveri og/eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene. Både i 1991 og 1997 var det imidlertid 17 prosent, eller hver sjettede person, som ble utsatt for minst ett tilfelle av disse lovbruddene. Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn tidligere, ser det altså ut til at folk flest er mindre utsatt enn før.

Er vi mer truet av vold?

De aller fleste av oss føler oss trygge i våre nærmiljø. Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og fram til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer over 15 år som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I 2001 var det imidlertid færre som oppga at de hadde opplevd frykt, og andelen som hadde vært engstelige for å bli utsatt for overgrep var nå på samme nivå som på 1980-tallet – 8 prosent. Også i Levekårsundersøkelsen 2001 var det langt flere kvinner enn menn som opplevde denne frykten. Andelen av kvinner som har vært urolige for vold eller trusler om vold har imidlertid aldri vært så lav. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet. I levekårsundersøkelsene er det de yngste mennene som føler seg mest trygge, selv om det er denne gruppen som er mest utsatt. Totalt var det imidlertid like stor andel kvinner og menn som sa at de var utsatt for vold eller trusler om vold i 2001. I hele perioden fra 1987 til 2001 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært offer for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Dette tilsier at ca. 180 000 personer opplever denne typen over-

grep hvert eneste år. Ut fra undersøkelsen i 2001 var det tilsvarende 45 000 av disse som hadde fått synlige merker eller kroppsskader av den volden de hadde blitt utsatt for.

Økt rapportering av vold til politiet

Det meste av volden og truslene om vold som rapporteres i Levekårsundersøkelsene blir ikke kjent for politiet. I 2001 ble drøyt 15 prosent av alle tilfellene anmeldt. Politiet hadde imidlertid fått kjennskap til hele 30 prosent av vold og trusler. Totalt ble det anmeldt 26 600 voldslovbrudd i løpet av 2002, hvorav mer enn 12 000 var legemsfornærmelser og 9 200 var trusler. Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser, og ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet ser det ut til at ofre i stadig større grad går til politiet når de har blitt utsatt for vold og trusler. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har økt med nesten 70 prosent og anmeldte trusler med over 170 prosent. Det har ikke vært en tilsvarende økning i antall anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse. I 2002 ble det anmeldt 53 drap og 71 drapsforsøk, som er noe flere enn det årlige gjennomsnittet i perioden 1991-2002. Antallet drap og drapsforsøk varierer imidlertid fra år til år, og ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap eller drapsforsøk i løpet av de siste 10-15 årene.

Det er flest unge, spesielt menn, som anmelder vold. Anmeldelsene i perioden 1995-1998 viser også at personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er langt mer utsatt for voldslovbrudd enn personer uten innvandrerbakgrunn. Sannsynligheten for å bli et voldsoffer er imidlertid høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre. I oppklarte voldssaker med ikke-innvandrere som ofre er det i de aller fleste tilfeller (91 prosent) en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. Det er langt sjeldnere (6 prosent) at ofre med norsk bakgrunn blir utsatt for vold av personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. I saker med ikke-vestlige ofre er det imidlertid halvparten som utsettes for vold og trusler av personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

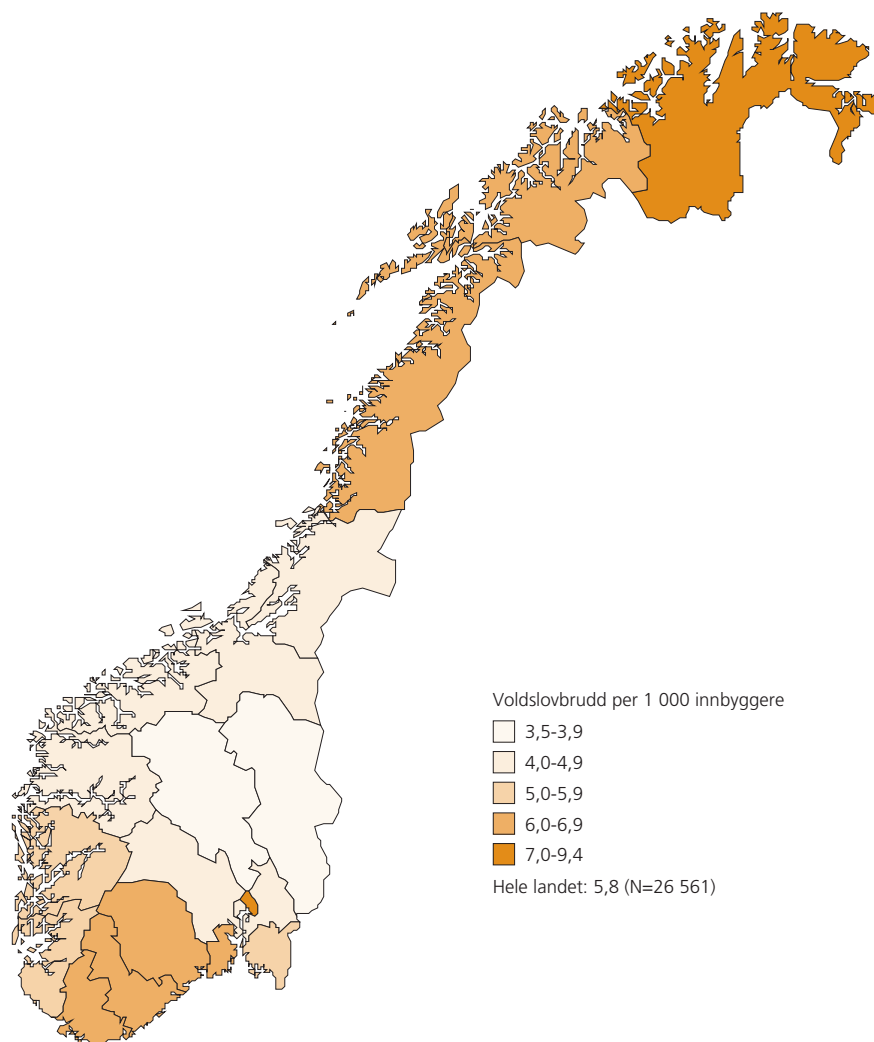
Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over voldsutøvere – selv når vi tar høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i befolkningen vi snakker om. Samlet sett var det i 1998 drøyt 1 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 2 prosent av den ikke-vestlige befolkningen som ble tatt for en eller flere forbrytelser. Kun 0,2 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 0,5 prosent av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen ble siktet for vold eller trusler.

Mindre forskjeller mellom by og land

Ut fra internasjonale undersøkelser har grad av urbanitet en klar sammenheng med risikoen for vold. Jo mer urbant, desto større fare for å bli et voldsoffer. Denne sammenhengen er faktisk sterkere enn sammenhengen mellom utsatthet og hvilket land du bor i. Ut fra gjennomsnittet for alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2001, er det nesten tre ganger så stor risiko for at folk som bor i våre største byer blir utsatt for vold – sammenlignet med dem som bor i de aller mest spredtbygde strøkene. I den siste undersøkelsen fra 2001 var det imidlertid ingen betydelige forskjeller mellom de ulike bostedsstrøkene og risiko for å bli et voldsoffer. Også ut fra den volden som anmeldes til politiet, ser vi at det er vel så mye vold i en del mindre urbane distrikter som i byene. Oslo er det fylket, relativt til folkemengden, hvor det

Figur 1. Anmeldte voldslovbrudd, etter gjerningsfylke. Per 1 000 innbyggere. 2002

Kilde: Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

anmeldes flest voldslovbrudd. Det anmeldes imidlertid nesten like mye vold i Finnmark (se figur 1).

Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre. I 2001 var det, sett i forhold til innbyggertallet, 72 kommuner hvor det var bosatt flere registrerte voldsutøvere enn i Oslo. Av kommunene med relativt flere voldsutøvere enn Oslo, finner vi blant annet tolv av de 19 Finnmarkskommunene. Andre storbykommuner som Stavanger, Kristiansand og Drammen er lenger ned på den rangerte listen over kommuner med høyest andel voldsutøvere. I 2001 hadde mer enn 200 av landets 435 kommuner en høyere andel anmeldte voldsutøvere enn Trondheim og Bergen. De siste årenes statistikker viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

Mer åpenhet om seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Offerundersøkelser og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og i løpet av siste halvdel av

1980-tallet ble det etterforsket langt flere seksualforbrytelser enn tidligere. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtekt-sannmeldelser nesten tredoblet. I løpet av 1990-tallet og fram til i dag har antallet anmeldte voldtekter økt ytterligere, med nesten 80 prosent. Det ble imidlertid anmeldt omtrent like mange tilfeller av incest og andre seksuelle overgrep mot barn i 2002 som på begynnelsen av 1990-tallet.

Færre innbrudd i bolig

Over halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2002 var tyverier. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest lovbruddsofre i befolkningen. I Levekårsundersøkelsen 2001 oppga hver tiende person over 15 år at de var utsatt for tyveri eller skadeverk i løpet av det

siste året. Det var da 8,5 prosent, tilsvarende 300 000 personer, som ble berørt av tyverier. To tredjedeler av alle disse tyveriene ble anmeldt, og for de tyveriene der det var et betydelig omfang av skader og tap er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere. Kriminalstatistikk basert på politiets register er derfor forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for.

Som for de fleste typer forbrytelser, har det siden 1980 vært en økning i antallet tyverier etterforsket av politiet. Økningen var mest markert på 1980-tallet, da den generelle økningen av forbrytelser var sterkt preget av de registrerte tyveriene (se figur 2). I de ti siste årene har det imidlertid vært positive trekk ved utviklingen. Det er for eksempel blitt langt sjeldnere at tyver bryter seg inn i private boliger. I løpet av årene fra 1991 til og med 2002 er antallet anmeldte grove tyverier fra boliger og hytter nesten halvert. Om våre eiendeler er blitt tryggere i de private hjem, er vi i større grad utsatt for tyverier når vi beveger oss ute i de offentlige rom. Det skjer imidlertid oftest tyverier fra og av våre biler, og i løpet av 2002 ble det anmeldt mer enn 55 000 slike tyverier.

Mer narkotika – spesielt blant ungdom

Selv om utviklingen har flatet ut i løpet av de siste par årene, utgjør økningen i antall narkotikaforbrytelser den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 20 årene. Sett i forhold til innbyggertallet, etterforsket politiet mer enn 19 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2001 som i 1980 (jf. figur 2). I løpet av 2002 ble det anmeldt én narkotikaforbrytelse per 100 innbyggere i Norge. I løpet av 2001 ble nesten 11 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser. Dette er mer enn en tredobling siden 1990.

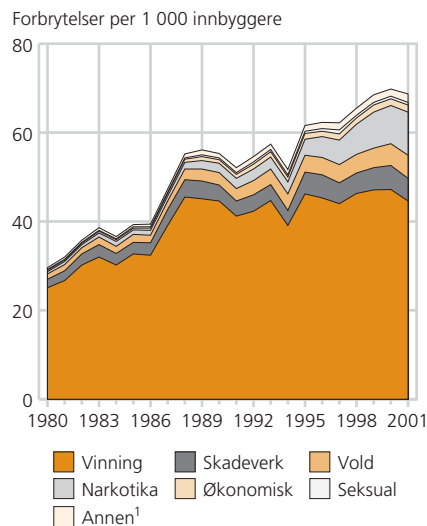
Mer enn 90 prosent av alle anmeldte narkotikaforbrytelser anmeldes av politiet selv, og store deler av den enorme økningen i anmeldte narkotikaforbrytelser kan tilskrives en økt satsing fra politiets side. Det er imidlertid også grunn til å tro at en betydelig del av økningen har sammenheng med en faktisk økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler. Spørreundersøkelser fra Statens institutt for rusmiddelforskning viser at det er langt flere ungdommer som har brukt amfetamin og ecstasy i 2000 enn det som var tilfellet på begynnelsen av 1990-tallet. Det er anslått at antall heroinmisbrukere ble fordoblet i løpet av 1990-tallet. I siste halvdel av 1990-tallet var det også langt flere ungdommer som regelmessig brukte cannabis sammenlignet med tidligere.

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2001 kun funnet ut hvem som hadde begått 12 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Etterforskningsstatistikken, med oversikt over hvem som er gjerningspersoner, er derfor i stor grad avhengig av hva som anmeldes og hva politiet bruker sine ressurser til. Først og fremst på grunn av den store økningen i narkotikaforbrytelser, har antallet gjerningspersoner nesten tredoblet seg de siste 15 årene.

Endringer i ungdomskriminaliteten

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede

Figur 2. Etterforskede forbrytelser, etter lovbruddsgruppe. 1980-2001. Per 1 000 innbyggere

¹ Inkludert miljøforbrytelser.

Kilde: Kriminalstatistikk.

under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var imidlertid stabilt fra slutten av 1980-tallet og fram til midten av 1990-tallet, og de under 21 år utgjorde mindre enn en tredjedel av alle siktede for forbrytelser i 1997. I løpet av de senere årene har imidlertid denne generelle trenden snudd, og i 2001 ble mer enn 6 prosent av menn i aldersgruppen 18-20 år tatt av politiet etter å ha begått en eller flere forbrytelser.

Blant de som ble 15 år i 1992 er det hele 33 prosent av mennene, og 8 prosent av kvinnene, som ble tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. Mer enn halvparten av disse ble imidlertid kun siktet for forseelser, og under 10 prosent av mennene og drøyt 1 prosent av kvinnene i dette årskullet ble siktet for mer enn en forbrytelse. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, er det en liten gruppe av disse som står bak en relativt stor andel av de oppklarte lovbruddene.

Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det nesten like mange ungdommer som blir tatt for befatning med narkotika. I løpet av fireårsperioden 1998-2001 er antallet unge tatt for narkotika steget med 72 prosent, og de under 21 år utgjør nå halvparten av de siktede for bruk av narkotika. I løpet av 2001 ble 1,5 prosent av alle 18-20-åringene tatt av politiet for å ha hatt befatning med narkotika.

Utviklingen de siste 10-20 årene viser at bruk av narkotika, og de levekårsproblemer som kan følge av dette, er voksende i den norske befolkningen. Barn og unge har også tidligere vært sentrale i denne utviklingen, men kriminalstatistikken og andre kilder fra de aller siste årene, viser at befatning med narkotika øker mest blant ungdom. Dagens ungdom ser med andre ord ut til å stå overfor en rusproblematikk som skiller seg noe fra den rusproblematikken som ungdom sto overfor for kun få år siden.

Sentrale kilder til dette kapittel av Sosiale indikatorer 1980-2004:

Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/emner/kriminalitet/lovbrudde/>, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene om ofre og lovbrudd, <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/> (emne 03.05), Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2001): *Kriminalitet og rettsvesen*, 4. utgave, Statistiske analyser nr. 48, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapport 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Skarøhamar, Torbjørn (2003): Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet, *Samfunnsspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2004): Mange - men færre - ofre. Levekårsundersøkelsene 1983-2001, *Samfunnsspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003a): Narkotika, kontroll og bruk, *Samfunnsspeilet* 1, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003b): Barn og unge inn i rettsystemet. Kriminalitet blant barn og unge, Del 1, Notat 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Ødegård, Bretteville-Jensen og Skretting (2002): Utviklingen av narkotikamisbruket i Norge på 1990-tallet, i: *Nordisk Alkohol- og Narkotikatidsskrift*, nr. 19, s. 106-121.